

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 1/Sayı 2/ Yaz 2019 - Volume 1/ Issue 2/ Summer 2019
ss-pp: 1-12

Bulgaristan Kırcaali'den Derlenen Bir Yemen Türküsü
A Yemen Folk Song Compiled in Kardzhali (Kırcaali), Bulgaria

İbrahim ÖZKAN*

Özet

Yemen, Osmanlı'nın düzenini sağlamakta en çok zorlandıkları bölgelerden biri olmuştur. Yemen isyanları Osmanlı siyasi mirası içinde geriye kalan en olumsuz gelişmelerden biridir. 1870'ten Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkış tarihi olan 1918 yılına kadar geçen kırk sekiz yıllık sürede Yemen'de meydana gelen olaylar, Türk Milleti'nin hafızasında çok derin ve acı izler bırakmıştır. Osmanlı Devletinin sınırları içindeki çeşitli vilayetlerden Yemen'deki isyanları bastırmak için çok sayıda asker gönderildiği için Yemen Türküleri çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Türkülerimizde Yemen; uzaklığın, ayrılığın, hasretin, hastalığın adıdır. Yemen, zihin dünyamızda ölümün diğer bir kodlamasıdır. Bu acının kodlandığı bölgelerden biri de Rumeli'dir. Rumeli'den Yemen'e gidip de dönmeyenler için tıpkı Anadolu'da olduğu gibi ağıtlar söylenmiştir. Yemen, hem Anadolu hem de Rumeli Türkü'nün ortak acısıdır. Ortak acılar türküler aracılığı ile toplumun ortak hafızasına kaydedilir. Yemen'in acısı Bulgaristan Türkleri arasında da yaşanmıştır. Yemen üzerine söylenmiş bu türküyü 2004 yılında Bulgaristan'ın Kırcaali ilçesinde derledik. Bu makalemizde derlediğimiz türkünün metnine ve hikâyesine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Türkü, Bulgaristan Türkleri, Rumeli, Halk Bilimi.

Abstract

Yemen had been one of the regions where Ottomans had to struggle most in order to maintain order. Revolts in Yemen remain amongst the most adverse events of the Ottoman political legacy. The events that took place in a forty eight year period which lasted from 1870 until Yemen left the Ottoman rule in 1918, left very deep and painful marks in the Turkish Nation's memory. Since a large number of soldiers were collected from various provinces within the borders of the Ottoman Empire and sent to Yemen in order to suppress the revolts there, Yemen folk songs are spread across a wide geography. In our folk songs, the name Yemen stands for absence from home, separation, longing and sickness. Yemen is another coding of death in our world of consciousness. Rumelia is one of the regions where this pain was coded as such. People in Rumeli mourned for those who went to Yemen and could not return home, just as it was done in Anatolia. Yemen, is a grief that is shared by both Anatolian and Rumelian Turks. Shared sorrows are recorded into the collective memory of the society by means of folk songs. Yemen's sorrow was felt by Bulgarian Turks as well. We compiled this folk song on Yemen in 2004, in Kardzhali (Kırcaali) town of Bulgaria. In this article, the text and the story of this folk song will be discussed.

Keywords: Yemen, Folk-song, Bulgarian Turks, Rumeli, Folklore.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, E-posta: iozkan@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9403-2545

1. Yemen Türkülerinin Arka Planı

Türküler iç sesimizdir. Türküler hayatın kendisidir. Doğumumuzda ninni ölümümüzde ağıt olurlar. Türkülerimizde hayata ve insana dair hemen her şey söyleyicisinin dilinden söz ilmeği ile nakış nakış dokunmuştur. Türküler, diğer sözlü edebiyat türlerimiz gibi toplumumuzun arşividir. Türküler kolektif belleğimizdir. *“Türkülerde mertlik, yiğitlik, aşk, heyecan ve gizem vardır. Kıskançlık, şüphe ve endişe vardır. Emek ve çile vardır. Doğa vardır, toprak, su, ateş ve hava vardır. Hak ve haksızlık, doğruluk ve yalan vardır. Mitoloji, edebiyat, tarih, felsefe, gelenek, görenek, hukuk ve töre vardır. Renk ve desen vardır. Güç ve enerji vardır. Canlı ve cansız vardır. Kısacası insan, bizim insanımız, Türk insanı vardır”* (Yakıcı 13).

Türkülerimiz toplumsal gerçekliği inşa ederler. Toplumsal gerçekliğin inşasında aktif rol alan birey ya da bireyler vardır ve bunların hikâyeleri de önemlidir. Çünkü bu hikâyeler insanın sosyal gerçekliğinin gereğidir. *“Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için türemiş.”* Ölmek için doğan insanoğlu; hayatı boyunca aşk, dert, ayrılık, yalnızlık, hastalık, ümit, heyecan gibi duygular arasında geçişler yaşar. Gurbete çıkar, askere gider. Hastalanır, zulme uğrar. Kısaca türkülerin oluşmasında insanın sosyal gerçekliğinin ve sosyo-psikolojik yapısının büyük önemi vardır. İnsanın yaşamış olduğu bu sosyal gerçeklikler, hikâyeler, insanları ve hayatları canlı tutmaya yararlar. Türküler var olan bir hikâyeyi, söyleyicisinin anlam dünyası içerisinde çeşitlendirerek toplumsal belleğe kaydederler. Toplumsal belleğin bir tarafı geçmiş hatırlatırken öbür tarafı da geleceği işaret eder. Bu nedenle toplumsal bellek hem birey hem de toplum için çok önemlidir. *“Bir toplumun kolektif belleği, o toplumun müşterek aidiyet referanslarına sahip oluşunu açıklayan önemli bir unsurdur. Ortak geçmiş referansla var olagelen sosyal olgular yine bu ortak geçmişe dayalı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda toplumun kültürel hafızası adeta ortak kaderi paylaşma duygusunun kaynaklarından”* (Bilgin 36).

Kültürel hafızamızda ortak kaderi paylaşma duygusunun kaynaklarından birisi de türkülerimizdir. Türküler sosyal gerçekliğimizin toplumsal arşividir. Toplumlar kendileri için önemli gördükleri ve gelecek kuşaklara aktarmak istediklerini belleklerine kaydederler. *“Bellek, kısaca, insanın bilincinde iz bırakan şeyleri saklama ve hatırlama yeteneğidir”* (Bilgin, Kimlik 211). Hatırlamak için belleğinize bir şeyi kaydettiyseniz onu geri çağıracaksınız demektir. Çünkü hatırlamak bellekte olanı geri çağırmaktır. Biz de türküyü çağırırız. Aslında türküyü çağırarak ile hafızaya kaydedilmiş olanı çağırırız. Yemen’i hatırlar Yemen Türküsünü çağırırız. Yemen Türküsünü çağırırız Yemen’i hatırlarız. Toplumsal hafızada olanı hatırlama, o topluluğu oluşturan bireylere kimlik sunar. O toplumu oluşturan bireylerin nereye ve neye ait oldukları sorularına cevap bulmalarında yardımcı olur. Assman (21) bunu; *“Her kültür bağlayıcı yapı olarak adlandırdığımız bir şey oluşturur. Bu yapı, hem sosyal boyutta hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır. Ortak deneyim,2 beklenti ve eylem mekânlarından bir ‘sembolik anlam dünyası’ yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağlar”* şeklinde açıklamaktadır.

Toplumlar var oldukları sürece acı da sevinç de biriktirmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde yaşanan tüm bu olaylar toplum belleğine kodlanır ve toplumun ortak repertuarına kaydedilir. Türk toplumunun acı biriktirdiği coğrafyalardan biri de Yemen’dir. Yemen Türkülerinde dile getirilen duyguları daha iyi anlayabilmemiz için bu türkülerini oluşturan tarihi arka plana bakmak bir zorunluluktur. Tarihi arka plan, bu türkülerini oluşturan bağlamı anlamamıza yardımcı olacaktır ve bu türkülerdeki derin acıyı anlamamızı sağlayacaktır. Türkülerdeki bu derin acının kökleri Yemen’de askerlerin yaşadıklarında ve insanın hikâyesinde saklıdır.

Osmanlı’nın Yemen’le ilk temasları Yavuz Sultan Selim’le birlikte başlamıştır. Yavuz Sultan Selim’in 1517 yılında Mısır’ı fethi üzerine Yemen’de hutbe, Osmanlı padişahı adına okunmaya başlamış ise de, Yemen’in Osmanlı topraklarına katılması Hadım Süleyman Paşa’nın 1538 yılındaki Hint Seferi vesilesiyle Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Yemen’deki bu ilk Osmanlı hâkimiyeti 1635 tarihine kadar sürmüştür ve bu tarihten itibaren yönetim imamların eline geçmiştir.

Yemen'in ikinci defa Osmanlı idaresine giriş tarihi olan 1849'a kadar olan süre içerisinde, Yemen halkı arasında sürekli iç savaşlar olmuş ve binlerce kişi öldürülmüştür. 1849 yılında Mekke şerif yardımcısı Tefvik Paşa komutasında Mısır ve Hicaz'dan tertip edilen üç bin kadar askerden oluşan bir ordu ile uzun bir aradan sonra Yemen tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır. Bununla birlikte Yemen'de sonraki tarihlerde de Osmanlı hâkimiyetine karşı büyük isyanlar çıktı ve asayiş tam olarak hiçbir zaman sağlanamadı (Çakaloğlu Tokat 24-25). Bu isyanların çıkmasında çok çeşitli faktörler rol oynamış olmakla birlikte Zeydî imamlarının etkisi bu faktörlerin başında gelmektedir. Halk üzerinde büyük nüfuzu olan Zeydî imamları, Osmanlı padişahını halife olarak tanımamaktaydılar (Hatipoğlu 40-50). Osmanlı hâkimiyeti döneminde Yemen her zaman problemlili bir bölge olmuştur. Ancak 1870-1918 yılları arasındaki dönem öncekilerden daha farklıdır. Çünkü milletimizin hafızasında derin izler bırakan, ağıtlara, türkülere, destanlara konu olan olaylar bu dönemde yaşanmıştır. Çok sayıda can kaybının olması bunun temel sebebinin teşkil etmiştir. Yemen'in tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra ilk büyük isyan, 1870 yılında çıkmıştır. Bu isyanı bastırmak için Yemen'e ayak basan 22.000 askerden 4.000 kadarı bir daha geri dönmemiştir. 4000 askerden kimisi harplerde, kimisi koleradan, kimisi de iklimin ve sefer zorluklarının tesiriyle şehit düşmüştür. 1870'deki isyandan sonra bölgede 1891, 1898, 1903, 1905 ve 1911 olmak üzere büyük isyanlar görülür. Bu isyanları bastırmak amacıyla bölgeye çok sayıda ilave nizamiye ve redif taburlar gönderilmiştir (Çakaloğlu Mersin 113-116).

Yemen'e intikal hem uzun hem de meşakkatli idi. Ölümler daha bu intikaller sırasında başlıyordu. Yemen'e gönderilecek askerler buldukları yere göre önce karayolu ile liman kentlerine oradan da gemilerle Yemen'in Hudeyde limanına sevk ediliyorlardı. 1905 yılında Tokat taburunun Yemen yolculuğu, Tokat'tan Ankara'ya kadar kara, Ankara'dan İzmir'e kadar tren ve İzmir'den Hudeyde'ye kadar vapur yolculuğu olmak üzere üç aşamada gerçekleşmiştir. Bu arada askerler arasında firarlar da yaşanıyor. Sekiz yüz mevcutla Tokat'tan ayrılan tabur, bu firarlardan dolayı yedi yüz yetmiş üç mevcutla İzmir'e ulaşmıştır. İzmir'den 5 Ağustos 1905 tarihinde yola çıkan tabur, on günlük bir yolculuktan sonra 15 Ağustos tarihinde Yemen'deki Hudeyde limanına ulaşmıştır. Hudeyde'ye indiğinde taburda yedi yüz kırk asker bulunmaktaydı. Taburdaki asker sayısının azalması gemilerdeki yolculuk şartlarının ağırlığını göstermektedir. Taburların gidişi sırasında iki buçuk veya üç tabur bir vapura zor sığarken, dönüşte bir vapurda on dört tabur ve bir Hamidiye alayının bir vapura sığmış olması, taburlardaki askerlerin büyük kısmının Yemen'de şehit düşmesi ve adeta taburlarının içinin boşalması, sadece adının kalması ile açıklanabilir (Çakaloğlu Tokat 24-46).

Gemi yolculuğu sırasında yeterince beslenemeyen askerler zayıflamış ve gücü tükenmiş olarak Yemen'e ulaşıyorlardı. Hudeyde'ye inen askerleri ise daha zorlu şartlar bekliyordu. Çetin arazi şartları, Anadolu ve Rumeli insanının alışık olmadığı rutubetli bir iklim, bu iklime uygun olmayan asker elbiseleri ve kolera, sıtma ve tifo gibi hastalıklar askerlerin kırımına sebep oluyordu. Askerlerin araziye tanımamaları nedeniyle devriyeler sırasında pusuya düşüyorlardı. Bunun dışında kim dost kim düşman belli değildi. Yemen Notları adlı bir hatırat;

"San'a şehrinin büyüklüğü münasebetiyle Cuma günü biçare asker, burayı güvenli bir şehir sanarak sabahleyin takım takım çarşıya, pazara, hamama ve berber dükkânlarına dağıldıklarından San'a ahalisi ve dışarıdan gelen, askerlerin bu perişanlığını tam fırsat sayarak sabah saat 3,5 gibi kanları helal ve malları helal diye şehrin içinde yüksek sesle bağışmalar başlamasıyla birlikte dağılmış olan askeri nerede ve hangi köşede buldularsa üzerlerine hücum ederek doksandan fazla askeri şehit etmişlerdir" ifadeleri askerlerin her an her yerden gelebilecek her türlü saldırıya açık olduklarını göstermektedir. (Tanrikut 43-44).

Yemen üzerine yakılan türkülerin sayıca fazla olması ve toplumsal belleğimizde böyle derinden yer etmesini daha iyi anlayabilmek için 1904-1905 Yemen isyanında San'a kuşatması ve Şehare'de olanlara da bir göz atmakta büyük bir fayda vardır. San'a kuşatmasında kapana kısırılanların trajedisini anlatmaya kelimeler yetmez. İmam Yahya, Türklerin denetiminden muaf bölgelerdeki yiyecek stoklarını toplayarak kendi hedefleri için kıtlıktan yararlanmaya karar verir.

İmam Yahya, Eylül 1904'te, zaten açlık çekmekte olan Sana'yı kuşatmak ve açlıktan kırmak için, kuzeyde yer alan, zapt edilmesi imkânsız kalesi Şehare'den ayrıldı. Kente bir avuç buğdayın bile girmesine izin vermedi. Bütün ailelerde ölüme ilkin küçükler ve yaşlılar teslim olmuştur. Kuşatma uzadıkça ölü sayısı muazzam ölçüde büyüdü. Kentin nüfusunun yarısından fazlası yok olmuştu. Kuşatmaya Türkler ve Yahudiler hazırlıksız yakalanmışlar, Araplar kuşatma başlamadan önce çoğunlukla kenti terk etmiş ve kalanlar da evlerine erzak stoklamışlardı. Yiyecek bir şeyler arayıp bulmak için kasabayı boydan boya hortlaklar gibi dolaşan erkekler, kadınlar, yarı çıplak çocuklar, sıskalar, kadavralar ve düpedüz iskeletler. Bulabildikleri her şeye üşüşüyorlar. Ağaç yapraklarını, bitki köklerini, dikenli kaktüsleri tüketiyorlar (Parfitt 165-166). Kuşatma sırasında şehirden kaçmaya çalışanları birer birer avlayan İmam Yahya kuvvetleri, Sana'yı da açlığa ve ölüme mahkûm etti. Kuşatma sırasında şehirde olan Yüzbaşı Sami Efendi'nin Hasan adlı arkadaşına yazdığı mektupta bu manzarayı şu şekilde anlatıyor: Yüzbaşı Sami, İmam'ın kuvvetlerinin San'a şehrini üç taraftan çevirdiğini telgraf hatlarının kırıldığını ordunun ise bu duruma seyirci kaldığını ifade ettikten sonra devamla; *"Beş on gün sonra dahilden de hububat tedarik edilememeye ve binaenaleyh efrad ve zabitan-ı şahaneye iki, derken bir ve nihayet hiç ekmek verilmemeye başlandı. Bahçelerin yetiştirmiş olduğu patates ve havuç mahsulleri de bitti. Şehirde kuru üzüm kalmadı. Açlıktan ölüm baş gösterdi (asker içinde) hala kumandanın zaman-ı icraatı hulûl etmedi."* mektubun devamı kuşatmanın dehşet veren boyutlarını şu satırlarla anlatıyor:

"Artık yaşama ümidimiz kalmamıştı. Ölüm sayısı günde 250-300'ü bulmuştu. Koca şehir zalim bir ölümün pençesinde çırpınıyordu. Artık yiyecek ester, eşek, köpek kalmamış, semalarımızdan kuş bile uçmamaya, asker insan eti yemeye başlamıştı. Hatta topçu kıışasında vaki olan bir gece muharebesinden kalan bir Arap ertesi günü kaba etleri tamamen sıyrılmış adeta bir iskelet halinde görüldü. Ben bir aralık merkez kumandanı çalışıyordum. Sur duvarları diplerinde buldurduğum el ve ayaklar 13 çocuğun yenmiş olduğuna delalet ediyordu. (Bunlardan ikisi zabıt çocuğu idi). Bir lokma etmek için bir adam öldürüldüğünü gördüğüm gibi bir kadının elinden çocuğu, ciğerparesi kapılırken kurtarma hizmetinde bulundum. Of! Hasan, o vakit belki hiç müteessir olmadığım ahval şimdi yazarken beni ağlatıyor. Bu kadarla iktifa et..." (Tanrıkut 30-32).

Devrin valisi Mehmed Tefvik Bey ise kuşatma sırasındaki durumu ifade ederken; *"Artık yiyecek bir şey kalmadı. Askerler halkın bahçelerindeki ham meyve ağaçlarına saldırıyorlardı. Açlık ve yokluktan ölümler başlamıştı. Asker, subay ve ailelerinden günde 60 kişi ölüyordu. Bir ay evvel 6000 kişi olan asker sayısı ölüm, firar gibi nedenlerle 2000'e düştü. Askerler savaşamayacak durumdaydı. Askerlerin kimi elindeki tüfeği 2 ekmek parasına satıyordu. Tehdit etmemize rağmen bunun önüne geçemiyorduk."* diyordu (Hatipoğlu 62).

Kuşatma sırasında yaşanan bu olaylar bir Yahudi olan Semach tarafından da yazılmıştır. Semach kendi çocuklarını yiyen Müslüman ebeveynlere dair raporların varlığından bahseder. Semach'a göre bu kuşatmada bölgedeki Yahudilerin muhtemelen 6000 kadarı ya da kıtlık öncesi Yahudi nüfusunun yüzde sekseni öldü (Parfitt 166).

Bu kuşatma; halkı, yerli memurların ve askerlerin manevi gücünü gittikçe azaltmıştı ve açlık herkesi takatsiz bırakmıştı. Nihayet teslim karar verilip İmam Yahya'ya bir mükamele heyeti gönderildi. Görüşmeler sonucunda San'a'dan bir şey çıkarmamak ve bütün savaş malzemesi teslim olunmak kaydıyla bir yıllık bir mütareke imzalandı (Hatipoğlu 64)

İmam Yahya'nın Türklere karşı 1905'teki başarısı kısa sürdü. Osmanlı Devleti çok geçmeden San'a'yı yeniden ele geçirdi. 1891 ayaklanmasını başarıyla bastıran Ahmed Fevzi Paşa, Yemen'e geri çağrıldı ve 1905 Eylül'ünde, yeni birliklerin desteğiyle İmam Yahya'yı kentten çıkardı. İmam Yahya ise karargâhı olan Şehare'ye firar etti. Ahmet Fevzi Paşa'nın bu başarısı üzerine Mabeyn'den gelen bir telgrafla Şaki Mahud'un 20 gün içinde yakalanması gerektiği ifade edilmiştir. Aslında Ahmet Fevzi Paşa Şehare'ye yapılacak bir askeri hareketin hangi anlama geldiğini çok iyi biliyordu. Ancak

merkezden “işi kökünden hallet, elindeki kuvvet kafidir”, tarzındaki emirler ve bu emirlerde merkezin ısrarcı olması Fevzi Paşa’yı kuvvetlerini İmam üzerine sevke mecbur etmiştir (Hatiboğlu 65-67).

O döneme ait hatıratlardan birinde Şehare şu şekilde anlatılmaktadır: San’a-Şehare yolu çok sarp dağlardan, derin vadilerden geçen tehlikeli bir yoldur. Arapların Şeharetü’l-emir dedikleri İmam’ın meşhur kalesi dik ve yüksek bir dağın üstündeki platoya kurulmuş Ortaçağın derebeylik şatolarını andıran sağlam yapılı taş binalar kütesidir. Dağın eteğine varıldıktan sonra, buraya virajlı dar bir yoldan döne döne 4-5 saatte çıkılabilir. Öyle bir dağ ki kenarına vardıkten sonra bir bina duvarı gibi her yanından dimdik ve dümdüz 800 metre kadar yükselir. Heybetli bir duruşu ve görünüşü vardır. Hele bu dik dağın eteğine varıncaya kadar geçilen vadiler ve üstünden aşılın dik yamaçlı dereler asi ve şakilere o kadar müsait yerlerdir ki kayalar arasında saklanan üç beş silahlı, bir taburluk kuvveti istediği yerde durdurabilir. Şehare, denizden 3.000 metre kadar yüksek ve düz kenarlı dağın üstündeki düzlüğe kurulmuş olduğu halde etrafı ayrıca bir sur ile çevrilmiş askeri bir merkezdir. İmam’ın askerinin bir kısmı nöbetleşe kapıları bekler. İmam’ın yazılı müsaadesi olmadan Şehare’ye kimse giremez ve oradan kimse çıkamaz (Ehiloğlu 148-149).

Arazi şartlarının böylesine çetin olduğu bu bölgede karargâhı olan İmam Yahya’yı yakalamaya memur edilen ve 40 tabur kadar olduğu söylenen askeri kıtalar, sarp dağlardan, verimsiz çıplak araziden ve hayvanla, 13 saatte geçilebilen Usman vadisinden yürüyerek Şehare çevresine varmıştır. Civara hâkim olan Cebel-i Zeri tepesini askerler tutarak oraya toplar çıkarmışlar ve Şehare’yi bombardıman etmişlerdir (Ehiloğlu 153).

Döneme ait bir hatıratta bu harekât şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Fakat ne çare ki bu yollara düşen insanlar denize düşmüş gibidir. Kuvvet ne kadar çok, asker ne kadar fedakâr olursa olsun manevra yapamaz, bulunduğu yerde saplanır kalır. Netice öyle olmuş, kıt’alar vadiyi geçinceye kadar İmam kuvvetleri toplanmış, bilhassa keçilerden üstün maharetle dağa çıkmasını ve saklanmasını bilen silahşör Haşit ve Bekil kabileleri iki taraftan yolları kesmiştir. Hiç umulmayan yerlerden askerın üstüne kayalar yuvarlayarak tepeden yayılım ateşi açılınca askerden pek çok telefât verilmiş ve geri dönmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Usman vadisinde sel yerine kan aktı diye tavsif edilen bu vak’a “Şehare Felaketi” adıyla meşhurdur.” (Ehiloğlu 153-154).

28 Ekim 1905’te başlayıp, 10 Ocak 1906 tarihinde tekrar San’a’ya dönülmesi ile noktalanın Şehare Harekâtı’ndan hiçbir sonuç elde edilememiştir. Ne İmam Yahya ne de onun merkezi Şehare ele geçirilemediği gibi, eşkiya açısından da büyük moral olmuştur. Hepsinden önemlisi de bu harekât sırasında meydana gelen can kaybıdır (Çakaloğlu Trabzon 116-117).

Yemen’de bu isyanlardan sonra Osmanlı Devleti bir takım ıslahatlar yapmaya girişmiş ve yatırım çalışmaları yapmaya başlamıştır. Ancak bölgeye emperyalist güçlerin de daha derinden müdahil olması ile yeni isyanlar da kaçınılmaz olmuştur. 1910 yılına gelindiğinde İmam Yahya ve Asir Emiri İdrisi, aynı anda Osmanlı’ya isyan etti. Seyyid Muhammed el-İdrisî’nin isyanı 1908 senesinin sonlarında başlamıştı. Bu tarihten isyanın silahlı bir çatışmaya dönüşmeye başladığı 1909 senesinin Temmuz ayına kadar Seyyid Muhammed el-İdrisî, kendi askerî gücünü arttırmak, kabileler arasında nüfuzunu yaymak ve ittifaklarını genişleterek yapacak olduğu isyan için gerekli ön hazırlıklarını tamamlamakla uğraşmıştı. O, bir taraftan bu tür hazırlıklarını yaparken öte taraftan da O, bir taraftan Asir halkının zihinlerini karıştırmak ve bir taraftan halkı devletin aleyhine çevirebilmek için bir takım şayiaları ortaya atmaktan da geri durmadı. Mesela; Osmanlı askerlerinin sahillere çıkmaya başlamasıyla, halka ve kabilelere hitaben “... Asîr’i zabt etmek üzere yakınlarda sahillere Osmanlı askerleri kıyafetinde ecnebi askerleri çıkacağından bahsediyor; bu askerlere karşı koymaya ve onlarla savaşmaya hazır bulunmaları için...” halkı galeyana getirmeye çalışıyordu. Seyyid Muhammed el-İdrisî, bu propagandasını yaparken özellikle kalabalık mekânları ve pazar yerlerini tercih ediyordu. Kendi adamları olan münadiler ve propagandistler ise onun en büyük destekçisi konumundaydılar. Yaptığı bu ve buna benzer propagandalar ile halk üzerinde başarılı da oluyordu. İdrisî’nin isyanını

bastırmak isteyen Osmanlı, Mayıs 1911 tarihinde, Hudeyde limanında toplanmış bulunan Osmanlı askerlerini kısım kısım Cizân iskelesine çıkarmaya başlamıştır. Bu 9 taburdan 5 tabur askerin (yaklaşık 3.500 kişi) Cizân iskelesinde toplandığı sırada askerler arasında su sıkıntısı baş göstermiş (Duysak 52-76-129). Bu noktadan sonra Cizan Felaketi toplumsal hafızamızdaki yerini alacaktır. Asker, Subaşı mevkiini ele geçirmek için harekete geçer. Ancak bölge, İdrisî'nin kuvvetleri tarafından aylardan beri tahkim edilmiştir. Bu kuvvetler birbiri arkasına üç sıra halinde müstahkem bir hat teşkil etmişlerdi ve bu hatlarda ortalama 10 bin silahlı urban bulunuyordu. Bunlar Sabya, Ebu Arış ve Benî Mervân kabilelerine mensuptular. Hatlarda pusuda bekleyen bu asilerin çoğunluğu yeni ateşli silahlarla teçhiz edilmişlerdi. Bir kısmı da balta ve kesici aletlerle mücehhez idiler. Su kuyuların başına yalnız bir iki yüz metre uzaklıkta Seyyid İdrisî'nin bir ordugâhı olduğunu biliyordu. Asilerin asıl mevzii olan hatlar ise daha geride ve gizli bir vaziyette idi. Birinci hat, düşman ordugâhına ileri yürüyüşü başlatmış idi ki pusuya yatmış ve kendisini çok iyi gizlemiş olan asiler cepheden ve yanlardan âni bir saldırıda bulundu. Burada boğaz boğaza ve kıran kırana kanlı çatışmalar yapıldı. Osmanlı askeri haziran sıcağında düşmanla savaşırken bir yandan da susuzlukla mücadele etmekteydi. Çatışma boyunca susuz kalan Osmanlı askerleri, düşman saldırıları karşısında verdikleri zayıflığın bir o kadarını da susuzluktan vermekteydiler. Bununla birlikte hararetin aşırı derecede yüksekliği nakliyyede kullanılan hayvanları da perişan etmiş ve pek çok hayvanın susuzluktan başlarını yere çarparak can verdikleri görülmüştü (Duysak 129-130).

Ehiloğlu (155-157) ise hatıratında olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“Yolda alayın suyu tükeniyor. Cizan’da alaya yetecek su bulunamıyor. Askerler, hatta hayvanlar sıcaktan bunalmış, susuzluktan halsiz düşmüş hepsi ağzını islatacak, kurumuş damağına akıtacak bir yudum su arıyor. Alay, Asan denilen su başına ilerleyip kuyular etrafına üşüşüyor. Daha önce etrafa nöbetçi, gözcü koymak gibi tedbirler ihmal edilmiş olacak ki, bütün alay efradı kuyuların başında toplanırken daha ileride saklandıkları yerlerden askerlerin ne yaptığını gözleyen baştan aşağı silahlı İdrisi kabilelerinin hazırlanmış kuvvetleri, bu haldeki askerlerimize baskın yaparak silahlar ve cenbiyelerle hücum ediyorlar. Askerlerimizin çoğu kurşun ve cenbiye yaraları ile şehit düşüyor. Bir kısmı kaçarak kendini denize atıyor. Bir kısmı kumlarda yaralı kalıyor. Yarılılardan kurtulabilenler bilahare gambota alınıyor ve sonra İstanbul’a kadar nakledilerek Yıldız Hastanesi’nde tedavi ediliyorlar. Bu facia günlerinde tabiatıyla kendi başlarına bakımsız kalan ve susuzluktan bitkin ve çılgın hale düşen alay hayvanlarımızın da başlarını denize sokup ölünceye kadar kafalarını denizden çıkarmayarak intihar ettikleri askerlerimiz ve subaylarımızca görülmüş, heyecanla anlatılmış olan bir vakıadır. Bu olaya “Katırların İntiharı” denilmektedir.”

Yemen’de telgraf memuru olarak çalışan Asaf Tanrıku (55) hatıratında: *“Küçük karakollardan, Hilyos’ta bulunan mevkilere yakın yerlerden telgraf ile bir günlük suyumuz kaldı, yiyeceğimiz kalmadı veya günlük yiyeceğimiz kaldı, suyumuz kalmadı gibi yazılar geliyordu. Böyle telgraflar içimizi sızlattıyordu. Susuz ve yiyeceksiz kalan ve kendilerine bunları gönderme imkânı olmayan bu askerler ölüyorlar veya Arapların eline düşüyorlar ve onların cenbiyeleri altında can veriyorlardı.”* sözleriyle durumun vahametini tanık olmanın acısını da dile getiriyor.

Bu harekâta Osmanlı kuvvetlerinin kaybı asilerin kurşunu, susuzluk ve hastalıktan ölenlerin sayısı ile birlikte 1.500’ü bulmuştu. Askerlerin cesetleri günlerce savaş meydanında kalmış ve cenazeler kaldırılamamıştır. Cenazelerin kaldırılması ve her bir defin için Cizân ahalisine bir riyal teklif olunmuş; fakat onlar Seyyid İdrisî’den korkularına bu işi kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine Hudeyde’den getirilen ücretli amele ve hamallar vasıtasıyla cesetler toplanarak kuyulara doldurulmuştur (Duysak 131). İtalya’nın Trablus’u işgal etmesi ve ardından Balkanlar’da ortaya çıkması beklenen bir savaş durumu nedeni ile Osmanlı Devleti, İmam Yahya ile 1911’de Da’an Antlaşması’nı imzalamıştır. 1918 yılında Mondros Mütarekesi ile Yemen coğrafyasında Osmanlı hâkimiyeti fiilen sona ermiştir.

1870-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Yemen'i kontrol etme çabası pek çok açıdan devlete pahalıya mal olmuştur. Bu tarihler arasında Yemen'de ne kadar asker kaybettiğimiz çok kesin olmamakla birlikte yine de bazı rakamlar telaffuz edilmektedir. Yemen'de bir dönem yüzbaşı olarak görevlendirilen Genaral Galip bir beyanında:

“Henüz yüzbaşı rütbesinde idim. Yemen'e yeni memur edilmiştim. Erkân-ı harbiyyeye mülhak olarak çalıştığım için bütün kuvve-i umumiyye cetvelleri elimden geçiyordu. Bu cetvellerde orduya gelen yeni askerlerle istibdal edilen veya malûl kalan askerler arasında geniş ve feci bir boşluk gözümünden kaçmadı. Hiç unutmam 1310 senesi içinde bulunuyorduk. Yemen, o tarihte daimi bir harp mıntıkası idi. Şube Müdürü Erkân-ı Harp binbaşısı Cemil Bey'in müsaadesini alarak cetveller üzerinde tetkikat yaptım. Yemen'e ilk ordu sevkini başlattığı 1287 (1871) yılından 1310 (1894) yılına kadar Süveyş kanalından Şab denizine (Kızıldeniz) girip Hicaz ve Yemen fırkalarına iltihak edenleri veya isyanlar yüzünden kıta halinde seferber edilerek sevk edilenleri, sağ kalıp memleketlerine dönenlerin miktarıyla müvazeneledim. Vardığım netice şu oldu: Aradan geçen 22 yılda Hicaz ve Yemen çöllerinde tam 130.000 Anadolu yavrusu gömülmüştü.” demektedir (Tanrıkut 19-20).

İctihad Mecmuası'nın 139 numaralı ve 30.11.1921 tarihli nüshasının 2941. Sahifesinde, Portsaid İstatistik Dairesi'nden alınan kayda göre Süveyş Kanalı'nın açıldığı 1869 tarihinden sonraki 45 sene zarfında Yemen'e 1.000.000 Anadolu evladı gömülmüştür (Tanrıkut 20).

Erik Jan Zürcher (197) ise sadece; *“1904-1905 ayaklanmasında, Yemen'de bulunan 55.000 Osmanlı askerinden 30.000'i öldürülmüştür. 1910-1911 ayaklanmasında ise, günlük kayıp 30 ile 50 arasındadır. Bu anlamda Yemen'in kanlı ünü tesadüfi değildir”* demektedir.

Yemen'e gönderilen asker Yemen coğrafyasından kaynaklı sorunların yanında hastalıktan da kırıma uğramıştır. 1870 yılı Aralık ayından 1873 yılı Nisan ayına kadar geçen sürede Yemen'e 22.000 asker sevk edilmiş. Bu süre zarfında 4000 asker hayatını kaybetmiş. Bu 4000 askerden 1700'ü ise koleradan ölmüştür (Tanrıkut 20). Yine 1910-1911 isyanında nezle salgını 6'sı doktor, 5'i zabıt, 395 askerin ölümüne yol açmıştır (Duysak 127). Aslında kayıplar askerlerin daha Yemen'e sevki sırasında başlıyordu. Rüştü Paşa Yemen'le ilgili hatıratında askerlerin Yemen'e sevki sırasında yaşanan sıkıntıları, gemilerin yetersizliğini, kumanyaların eksikliğini, su sorununu, hastalıkları, yetersiz beslenmeleri uzun uzun anlatmaktadır (Rüştü Paşa 13-26). Askerlerin Yemen'den ayrılışları da çok büyük sorundur. Yaralı askerlerin sevki ise ya kalımı ya da ölümü bekleme ıstırabına dönüşür. Rüştü Paşa (20) bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Hastanesi olmayan iskelelerde yaralıların beklemesi büsbütün perişanlık oluyor. Künefe'de, Luhaiya, Moha iskelelerinde hastane olmayıp kullanılan yerler adeta birer ölüm yuvasıdır. Bir hasta hastaneye girmez, temiz bir yatakta yatmaz, elbisesini değiştirmez, usulünce yemek yemez ise sonu ölümdür. Yemen'deki ölümlerin çoğu bundan doğmaktadır. İskelelerde vapur beklemekten, hastanesizlikten dolayı ölen ölür, kalanlar vapura girmek bahtiyarlığına nail olur”. Yemen'e gönderilen bazı askerler, bölgenin coğrafi ve iklim şartlarına uygun olarak donatılmamışlar. Rüştü Paşa bu konuyu; “Tihame'de ayakkabı vurmasından açılan yaralardan kangren husule geldiği vakidir. Bir ayakkabı yarası bir neferin telefine sebebiyet verdiği meydanda iken, Hudeyde'ye gelen 4324 yeni efrattan 2641 nefer, kesik kundura ile gönderilmiş idi. Bu kesik kundura ile nefer nasıl askeri harekâta katılacaktır? Bu yüzden ne kadar zayıf verileceği takdir edilmemiştir. Ayakkabı verdik denmesi kâfi midir?”

sözleriyle hem tespitini hem de tepkisini dile getiriyor. Öyle anlaşılıyor ki bu *“kesik kunduralar”* Yemen coğrafyasında askerin kullanabileceği bir ayakkabı değildir. *“Kışlanın önünde redif sesi var / Bakın çantasında acep nesi var / Bir çift kundurası bir de fesi var”* türküsünün dizelerinde dile getirilen ve askerden geriye kalan kundura, bu kunduralar olsa gerek.

Döneme ait hatıratlarda anlatılan bu olaylar, ki bunların dışında kim bilir neler yaşandı, Anadolu ve Rumeli insanının zihinlerine kazınmıştır. Oralara gidip dönebilen insanların anlattıkları,

Anadolu ve Rumeli'deki evlere düşen şehit haberleri, kayıplar, kaybettiklerinin başına gidip bir dua okuyacak mezarlarının bile olmayışı yüreklerde hep bir sızı olmuştur. Bu sızı dilden tele dökülmüş ve günümüze kadar söylenegelelen Yemen Türkülerini ortaya çıkarmıştır.

2. Rumeli'de Yemen Türküleri

1870'ten Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkış tarihi olan 1918 yılına kadar geçen kırk sekiz yıllık sürede Yemen'de meydana gelen olaylar, Türk Milleti'nin hafızasında çok derin ve acı izler bırakmıştır. Dolayısıyla Yemen, toplumsal belleğimizde sadece bir yer adı değildir. Yemen, gidilip de dönülmeyen yer, gidenlerin ardında bıraktığı boynu bükük ana baba, kardeş, eş, yavuklu, yetim; kalanların ise kaybettikleri bir oğul, bir eş, bir kardeş, bir babadır. Yemen; uzaklığın, ayrılığın, hasretin, hastalığın adıdır. Yemen, zihin dünyamızda ölümün diğer bir kodlamasıdır.

Erik Jan Zürcher (196), bir yabancı gözüyle Yemen ve Yemen türkülerini; *"Bu yüzden, türkü sözlerinde hemen hemen daima, askeri harekâtlara katılanların hiçbir dönme şanslarının olmadığı ve uzak çöllerde ölecekleri ifade edilir. Bu duyguları ve uzak, bilinmez bir toprak parçasını imparatorluk içinde tutmak için genç yaşamların ziyan edildiği düşüncesini sembolize eden bir yer vardır: Yemen."* şeklinde değerlendirir. Ayrıca Erik Jan Zürcher (197), Yemen Türkülerini o dönemde Batı'daki cephelerde çıkmış popüler şarkılar ile de karşılaştırır:

"Yemen Türküleri adeta bir tür oluşturur ve özellikle Suriye, Filistin ve Mezopotamya'daki birlikler arasında çok benimsenir. En azından bir düzine Yemen türküsü vardır. (...) Bu türkülerde dile getirilen duyguların pek öyle çarpıcı bir orijinalliği yoktur, ama çok şey anlatırlar. Bunlar kahramanlık ve yurtseverlik türküleridir. Yine bu türküler, aynı dönemlerde Batı'daki cephelerde ortaya çıkan "Pack up Your Troubles" (Topla Dertlerini) ya da "Keep Right on to the End of the Road" (Yolun Sonuna Kadar Dayan) türünden popüler şarkılardaki inatçı kararlılığı da anlatmazlar. Bunlarda esas olarak dile getirilen, sıla hasreti, ümitsizlik, kötü kader ve kurban edilme duygusudur. Bu türkülerini söyleyen insanların gözünde silah altına alınma, bir ölüm cezasıdır."

Zürcher'e göre bu türküler; *"Aynı zamanda bir tevekkül atmosferini de canlandırıyorlar. Belki de Osmanlı askeri birliklerinde var olan görece yüksek moralin kökeni, bu kaybedecek hiçbir şeyin olmadığı duygusundadır. Belki de onlara, o kerte üstün düşman güçleri karşısında -özellikle savunma durumunda- bu kadar iyi dövüşme yeteneğini veren budur"* yorumunda bulunur.

Yemen'deki isyanları bastırmak için Rumeli'den de Yemen'e asker sevk edilmiştir. O dönemde İmparatorluğun toprağı olan bugünkü Bulgaristan coğrafyasından da Yemen'e askerler gönderilmiştir. Yemen'le ilgili Anadolu'da yaşanan tüm acıların benzeri bütün Rumeli'de de yaşanmıştır. Burada da yürekleri yanan analar-babalar, eşler, kardeşler, yavuklular duygularını, isyanlarını çaresizliklerini türkülerle dile getirmişlerdir.

Osmanlı Devletinin sınırları içindeki çeşitli vilayetlerden Yemen'e asker gönderildiği için Yemen Türküleri çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Sözlü olarak üretilen bu türkülerimizin bir kısmı unutulsa da aşağı yukarı her coğrafyadan günümüze kadar pek çok Yemen türküsü ulaşmıştır. Salih Turhan ve Abuzer Akbıyık, Yemen Türküleri (6) adlı eserinde, Anadolu ve Rumeli Türk kültür coğrafyasından tespit edebildikleri 59 türküden 35'ini notalı, ezgilerine ulaşamayan 24'ünü ise notasız sade metin olarak yayınlamışlardır. Bu eserde Rumeli coğrafyasına ait ve derleme yerleri; Rumeli-İskeçe (85), Bulgaristan (101), Batı Trakya (171), Bulgaristan-Kırcaali (173), Rumeli (174), Rumeli-Prizren-Prishtine (175) olan türküler mevcuttur. Bu çalışmada yer almayan ancak başka çalışmalardan tespit ettiğimiz ve Rumeli'de söylenen notalı ya da ezgilerine ulaşamayan başka Yemen türkülerini de vardır. Bunlardan birisi yöresi Rumeli, derleyeni ve notaya alanı Aluş Nuş (286) olan Yemen Yemen adlı bir türküdür. Bu çalışmamız sırasında derleme tarihi 2002, THM Repertuar No.4379, derleyeni ve notaya alanı Nihat Kaya, yöresi Rumeli-Kırcaali ve kaynak kişisi Hasan Rodoplu olan "Alı da Verin Püsküllü Çantamı" adlı bir türküye daha rastladık.

²Ulaşabildiğimize göre şu ana kadar kayıtlara Bulgaristan olarak geçmiş üç tane Yemen'i anlatan notaya alınmış türkü bulunmaktadır. Bu üç notaya alınmış türkünün dışında, Hakkı Tezel'in Razgrat Şehri-Anılar (98-99) adlı eserinde Yemen'le ilgili bir türkü metni daha bulunmaktadır. 2004 yılında Bulgaristan'da yaptığımız alan araştırması sırasında makamla söylenmiş ve kayıt altına aldığımız bir türkü metni ve türkü metnine bağlı olarak anlatılan bir anlatma tespit ettik. Derlediğimiz bu metinle birlikte Bulgaristan'da Yemen üzerine söylenmiş türkü sayısı beşe yükselmiştir.

2004 yılında Bulgaristan'da yaptığımız alan araştırması sırasında Kırcaali'ye bağlı Ada Köy (Ostrovets)'de Mestan Mustafa Ahmet (Mestan Adalı) adlı kaynak kişisinden, ezgisiyle söylediği, "Aliverin püsküllü çantamı takayım koluma" adlı bir Yemen türküsü derledik. Kaynak şahsımız, bu türküye bağlı olarak *Yedi Kızlar Camisi* adlı bir anlatmayı da bize aktardı. Kaynak kişinin aktarımı ile anlatma şu şekildedir:

"Şimdi size burada ilginç bir hikâye anlatacağım. Bizim burada Yedi Kızlar Camisi var. Bütün yöre insanı Hıdırellez günü bu camide toplanırız. İsterseniz oraya varıp gelebiliriz. Cami 1380 (?) yıllarında yedi kız tarafından kurulmuş. Efsaneye göre bunlar nişanlıymış. Babaları bedel tutamadıkları için nişanlıları Yemen'e muharebeye gitmiş. Yedi kız da bunlar sağ salim dönsünler diye cami kurmayı düşünüyorlar. Tabii milletin de yardımıyla efsaneye göre bir akşamda camiyi kuruyorlar. Aynı cami duruyor şimdi hatta onların bir ağıtı da var. Bu ağıtı ben, 1966 senesinde Sofya radyosuna yazdım. Benim Sofya radyosunda kırk tane türküm vardır. (...) Bedel, parayla askerliği satın almaktır. Babaları gençlerin bedelini alamayınca onlar da askere gidiyorlar. Kızlar da burada kalıyorlar. Sağ salim gelsinler diye onlara camiyi yapıyorlar. Onların ruhuna camiyi kuruyorlar, hatta biraz önce söylediğimiz gibi o ağıtı düzüyorlar nişanlıları için. Hepsi de nişanlıymış. Nişanlılar, çeyizlerini satıp bedel tutsunlar, askere gitmesinler diye babalarına ricada bulunuyorlar" (Özkan 646-647).

Bu anlatmaya bağlı olarak kaynak kişimizin ezgisiyle okuduğu Yemen'le ilgili türkünün sözleri şu şekildedir:

"Aliverin püsküllü çantamı, takayım koluma
Babam bana bedeller tutmuyor, gideyim yoluma
Babam da bana bedeller tutmuyor, gideyim yoluma

Gel gitme be gelin, eşim gel gitme, böylece yatalım
Al çeyizimi satalım be babam, yâre bedel turalım

Şu karşıda görünen be babam, ot mu yaprak mı?
Benim de yârimi Yemen'e götüren su mu toprak mı?
Benim de yârimi Yemen'e götüren su mu toprak mı?

Sesle ey garip anam sesle, Yemen'i sesle
Yemen'den yolladığım kuru üzümle, kız Emine'yi besle
Yemen'den yolladığım kuru üzümle, kız Emine'yi besle

Çalınsın davullar çalınsın zurnalar, bahçemde çalınsın
Babam da bana bir düğün yapsın, cihanda anılsın
Babam da bana bir düğün yapacak, cihanda anılacak"

² <https://www.repertukul.com/ALI-DA-VERIN-PUSKULLU-CANTAMI-4379>

Kaynak kişi türkünün sonunda; *“Sesim de gitti. Biraz da etkilendim. Nenem aklıma geldi. Bunu söylerken nenem aklıma geldi. Dedemin dedesi gidiyor. Oradan geldikten sonra söylemiş. İşte nesilden nesile böyle geldi. O sağ dönmüş. Çoğu kalmış oralarda. Ondan nenem dedem öğreniyor. Ben de nenemden öğrendim. Nenem şimdi İzmir’de toprakta yatıyor. Amcamla altmış dokuz senesinde İzmir’e gitti. İzmir’de toprakta yatıyor. Çok severdi beni. Çok türküler bilirdi.”* sözleriyle türküyü kimlerden öğrendiğini bu sözlerle ifade etmiştir (Özkan 854-855). Bu türküyü nenesinden öğrendiğini ifade eden kaynak kişi, sonra altmış beş senesinde bunu Sofya radyosuna kaydettiğini ve bu türkünün şimdi Sofya radyosu müzik hazinesinde bulunduğunu ısrarla belirtmiştir (Özkan 837-838).

Nihat Kaya’nın yukarıda ayrıntısını verdiğimiz 2002 yılında derlediği ve notaya aldığı *“Alı da Verin Püsküllü Çantamı”* adlı türkü ile bizim derlediğimiz türkü aynı derleme bölgesine Kırcaali’ye aittir. Her iki türküde de ortak olan duygu, serzeniş *“bedel”* konusudur. Kaynak kişisi Hasan Rodoplu olan türkünün sözleri şu şekildedir:

*“Alı da verin püsküllü çantamı takayım koluma
Babam da bana bedeller tutmuyor gideyim yoluma*

*Karşıda görünen a be babam ot mudur yaprak mı
Benim de yârimi Yemen’e götüren su mudur toprak mı*

*Vursun davullar kaba zurnalar bahçemde çalısın
Babam da bana bir düğün yapsın cihanda anılsın”*

Her iki türküdeki *“bedel”* serzenışı veya isyanı Anadolu’daki pek çok türküde de karşımıza çıkıyor. Bizim derlediğimiz ve yukarıda hikâyesini verdiğimiz anlatmada, nişanlı kızlar, sevdiklerinin askere gitmemesi için çeyizlerini satıp *“bedel”* tutsun diye babalarından ricada bulunuyorlar. Ancak hem türküden hem de anlatmadan anladığımız göre gençler *“bedel”* parasını bulamadıkları için ya da bedel verme şartlarını taşımadıkları için askere gitmişlerdir. Toplumun rahatsız eden *“bedel”* uygulaması ile ilgili olarak Anadolu’da söylenen bir türkünün dizeleri aslında toplumsal gerçekliği tüm çıplaklığı ile göz önüne sermektedir:

*“Yemen yolu çukurdandır
Karavanam bakırdandır
Zenginimiz bedel verir
Askerimiz fakirdendir”*

Osmanlı’da askerlik sisteminde bedelli askerlik uygulaması Yeniçeri Ocağı’nın ortadan kaldırılmasından sonra gündeme gelmiş bir uygulamadır. Sultan II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla askerlik sistemimizde yeni düzenlemelere gidildi ve askerlik vatan görevi sayıldı. Yapılan düzenlemede bedelli askerlik yöntemi de vardı. Bu uygulamaya göre, bedelli askerlik yapmak isteyenler ya bedel-i nakdi veya bedel-i şahsi yoluyla askerlik yükümlülüğünü yerine getirebiliyordu. Osmanlı Devleti’nde bedelli askerlik yapabilmenin temel şartı servet sahibi olmaktı. Bedelli askerlik yapacakların diğer tüm şartlardan önce geçim kaynaklarını satmadan bedel ödeyecek bir mali kuvvete sahip olmaları gerekiyordu. Bedel-i şahsi olarak ifade edilen uygulama ise kişinin kendi yerine bir başkasını askere göndermesidir (Kara-Çatma 355-377). Bedelli askerliğin zenginler tarafından yapılabiliyor olması toplumda olumsuz duyguların oluşmasına sebep olmuştur. Bedel, parayla askerliği satın almaktır. Bedel ödeyemeyenlerin hele de Yemen gibi gidip de dönülmesi çok da mümkün olmayan yerlerde askerlik yapmaları zaman içerisinde türkülere de serzeniş olarak yansımıştır. Yemen türkülerine baktığımızda bedel uygulamasına toplumun geniş kesimi tarafından tepkiyle karşılandığı görülmektedir.

Yemen'deki isyanları bastırmak için Anadolu'dan ve Rumeli'den pek çok Yemen Türkülerinde sıkça geçen redif taburları da gönderilmiştir. 25 Ekim 1886 askerî düzenlemesine göre, silâhına çağrılan redifler bedel-i nakdî verebilirlerdi. Bunun miktarı 50 Osmanlı altını olarak belirlenmişti (Çakaloğlu Trabzon 100). 1905-1906 yıllarında Trabzon'dan Yemen'e gönderilecek redif taburu hazırlanırken bazı kişiler bedel-i şahsî vermek için Trabzon valiliğine müracaatta bulunurlar. Durum Seraskerlik vasıtasıyla Babiâli'ye ve oradan da Sadarete iletilir. Neticede 19 Nisan 1905 tarihinde gerekli şartları taşıması kaydıyla, bunun uygun olduğuna dair irade çıkar (Çakaloğlu Trabzon 106). 1903 Yemen isyanının bastırılması için sevkine karar verilen acemi ve redif askerlerinden şartları uygun olanlardan bedel-i nakdi alınması yoluna da gidilir. Nitekim 31 Ekim tarihine kadar Adana vilayetinde acemi ve redif askerlerinden toplanan bedel-i nakdinin miktarı 22.000 lirayı bulmuştur (Çakaloğlu Mersin 123). Görüldüğü gibi şartları taşıyan ve belli bir servete sahip olanlar bu uygulamadan faydalanmışlardır. Yemen'e gidenlerin büyük bir kısmı redif askerleri ya da askerliği Yemen'e çıkmış olanlardır. Bu da doğal olarak toplumsal bir tepkiye, türkülerde ise bir isyana dönüşmüştür.

Sonuç

Yemen isyanları Osmanlı siyasi mirasından geriye kalan en olumsuz gelişmelerdir. Romalıların Arabia Felix (Talihli Arabistan) (Tomar 401), Arapların ise el-Yemen es-sa'id (Mutlu Yemen) olarak andıkları ülke Osmanlı'nın düzenini sağlamakta en çok zorlandıkları bölgelerden biri olmuştur. Türk kültür coğrafyasında Yemen, ne Romalıların adlandırdığı gibi Talihli Arabistan'dır ne de Arapların Mutlu Yemen olarak andıkları bir yerdir. Yemen toplumsal belleğimize; gidilip dönülmeyen yer, ölüm, ayrılık, çöl, uzaklık, hastalık, bedel, redif, geride kalan ana baba, eş, yavuklu, çaresizlik, umutsuzluk olarak Anadolu ve Rumeli insanın hafızasına kodlanmıştır. Yemen isyanları sırasında Anadolu'dan olduğu gibi Rumeli'den de bölgeye asker sevkıyatı yapılmıştır. 1911 Yemen isyanının bastırılmasında Üsküp, Gilan, Kalkandelen ve Preşova Taburları da bölgede görev yapan taburlar arasındadır (Çakaloğlu Üsküp 270-298). 1905-1906 yıllarında yardım ve kurtarma amacıyla Suriye'deki 5. Ordu mıntikasından nizamiye ve redif olmak üzere 24 taburun Yemen'e gönderilmesine karar verilir. Hazırlanan bu kuvvetlerin yeterli gelmeyeceği anlaşılınca Rumeli'den 8 taburun daha ilave edilmesi kararlaştırılır (Çakaloğlu Trabzon 102). Görüldüğü gibi Yemen, İmparatorluğun geniş coğrafyasında "Kars'tan Kosova'ya" kadar geride ortak bir acı bırakmıştır.

"Yemen Türküsü ile ona benzer türküler, Anadolu'nun iç romanını yaparlar. Bulgar komitacıları, ceplerinde Abdülaziz Han'a hitap eden istidalarla Balkan dağlarında Türk vatanının birliğine pusu kurarlarken Anadolu kadınları redif, ihtiyat, müstahfaz adlarıyla evlerinden alınan, bir daha memleketlerine dönemeyen erkeklerine ağlıyorlardı. Fakat bizim acılarımız nedense hapsedilmeye mahkûmdur. Onlar, dinlenilmesi sadece tesadüfe bağlı birkaç türküde yaşıyor..." diyen Tanpınar (56), türkülerimizin ruhuna sinmiş olan acıları estetik bir dille ifade etmiştir. Anadolu ve Rumeli insanı için haritada yerini bile bilmediği Yemen, gidenlerin ardından hasretle beklenen yerdir. Yıllar sonra, içinde ayakkabısı, fesi olan bir çanta gelir. İşte o zaman yürekleri yakan acı dile gelmeye başlar. Fert fert yaşanan bu acılar toplumun hafızasına kaydedilir ve artık bu acı, toplumun ortak acısı haline dönüşür ve bu türküler; *"hiç fark edilmeden yutulan bir avuç zehire benzerler"* (Tanpınar 103).

Kaynakça

- Assman, Jan. Kültürel Bellek. İstanbul: Ayrıntı, 2001.
- Bilgin, Nuri. "Geçmişin Araçsallaştırılması: Tarih ve Kolektif Bellek II." Toplumsal Tarih, Sayı 174 (2008): 34-40.
- Bilgin, Nuri. Kimlik İnşası. Ankara: Aşina Kitaplar, 2007.
- Cengiz, Çakaloğlu. "Yemen İsyanı ve Tokat Redif Taburu (1905-1906)". Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 4(1) (2009): 24-46.

- 📖 Çakaloğlu, Cengiz. “Yemen İsyanı ve Trabzon Redif Taburu”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9 (1) (2007): 99-122.
- 📖 Çakaloğlu, Cengiz. “1903 Yemen İsyanının Bastırılmasında Mersin Redif Taburu.” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. Cilt: III / Sayı:8 (2016):113-135.
- 📖 Çakaloğlu, Cengiz. “1911 Yemen İsyanının Bastırılmasında Üsküp, Gilan, Kalkandelen ve Preşova Taburları”. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II. C.1 (2010):270-298.
- 📖 Duysak, Cabir. Osmanlı Belgelerine Göre Asir Bölgesinde Seyyid İdrisi İsyanı ve Sonuçları (1908-1918). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2005.
- 📖 Ehioloğlu, Zeki. Yemende Türkler. İstanbul: Kardeş Matbaası, 1952.
- 📖 Hatipoğlu, Turgut. Yemen’in Osmanlı’dan Ayrılışı (Kopuşu). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2004.
- 📖 Kara, Hidayet, ve Çatma, Bahattin. “ Osmanlı Devleti’nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik” The Journal of Academic Social Science Studies. Number: 64, Winter III (2017): 355-371.
- 📖 Nuş, Aluş. Rumeli Türküleri Güfte ve Besteleriyle. İstanbul: Say, 1996.
- 📖 Parfitt, Tudor. “Yirminci Yüzyıl Yemen’inde Yahudi Azınlık Deneyimi”. Ortadoğu’da Azınlıklar Ed.Kirsten E. Schulze, Martin Stokes, Colm Campbell (Çev.Kenan Kalyon), Totem: İstanbul, 2006. ss.163-197.
- 📖 Rüştü Paşa. Ah O Yemen’dir. (Yay. Hz. Faruk Yılmaz). Ankara: Berikan, 2004.
- 📖 Özkan, İbrahim. Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir, 2008.
- 📖 Tanpınar, Ahmet Hamdi. Beş Şehir. Ankara: MEGSB, 1988.
- 📖 Tanrikut, Asaf. Yemen Notları. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1965.
- 📖 Tezel. Hakkı. Razgrat Şehri-Anılar. Ankara: Sincan Matbaası, 2001.
- 📖 Tomar, Cengiz. “II.Tarih”. TDV İslam Ansiklopedisi. 43. Cilt, 2013.
- 📖 Turhan, Salih, ve Akbıyık Abuzer. Yemen Türküleri. Ankara: Kültür Ajansı, 2010.
- 📖 Yakıcı, Ali. Halk Şiirinde Türkü. Ankara: Akçağ, 2007.
- 📖 Zürcher, Erik Jan. Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928. Çev. Ergun Aydınöğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.
- 📖 http://www.turkuler.com/nota/ezgi_alida_verin_puskullu_cantami.html (Erişim Tarihi: 26.06.19 Erişim Saati: 01.10).